

ILUMINISMUL TRANSILVAN ÎN ISTORIOGRAFIA PERIOADEI 1948-1965

Apărut încă din 1947, manualul coordonat de Mihail Roller anunța remanierea istoriei în funcție de exigențele momentului. Istoriografiei românești i se cerea să demonstreze că „războiul rece” și animozitatea dintre Vest și Est nu erau aleatorii ci exprimau o lege infailibilă a devenirii istorice, un algoritm indispensabil pentru înțelegerea oricărei epoci. „Lagărul socialist” nu reprezenta o conjunctură politică ci rezultatul firesc și dorit al unei îndelungate comunități de civilizație și declin, al unei tradiții comune exprimate acum în adoptarea sincronă a aceluiași ideal de societate. Tradus în termeni istoriografici acest prezenteism determina un *autarhism interpretativ*, extramarxist, în ciuda obsesivei invocări a factorului „intern”, social-economic. Era o autosuficiență aplicabilă la două niveluri:

a) cercetarea istorică: refuzul oricărei apropieri – conceptuale sau metodologice – de istoriografia burgheză, imperialistă.

b) trecutul ca atare: nimic bun nu venise vreodată din Apus; părții vestice a continentului i se reproșau toate conjuncturile internaționale nefavorabile de la „cotropirea” romană încoace; dimpotrivă, Răsăritul nu veghease grijuliu, începând cu ajutoarele primite de la sciți în domeniul metalurgiei fierului; în cele din urmă, antioccidentali cu predilecție, românii și-ar fi descoperit ascendentul slav care le governa istoria ca dat ereditar.

Politicul regla cauzalitatea excluzând sau inventând factori interni și externi în funcție de schimbătoare imperative ideologice, care puteau argumenta orice. În acest context, un prim aspect luat în calcul atunci a fost apartenența iluminiștilor la confesiunea greco-catolică. Considerând că respectiva confesiune este subordonată Vaticanului și, deci, „lagărului imperialist”, Partidul o suprime în 1948 o dată cu întemnițarea unui mare număr de prelați. Întrucât orice decizie partinică avea un caracter exemplar, consecințele ei nu se resimțeau doar în prezent ci se repercutau, retroactiv, asupra trecutului istoric. De aceea, greco-catolicii din Veacul Luminilor nu puteau avea o imagine mai bună, diferită față de cei din secolul XX.

În al doilea rând, interpretarea marxist-leninistă a gândirii lor îi puneă într-o lumină nefavorabilă atât din perspectivă *socială* cât și *națională*. Din punct de vedere *sociāl*, iluminiștii erau suspectați de prea multă moderație, de elitism contrarevoluționar. Neîncrederea cu care receptaseră răscoala lui Horea era un indiciu în acest sens¹. Discursul istoric din perioada care ne preocupă fiind mult prea marcat de teoria luptei de clasă, Școala Ardeleană nu a beneficiat decât de abordări sumare, *ca epifenomen al răscoalei din 1784*. Tonul analizelor a fost, în general, culpabilizant. Criticismul „democrat-popular” avea la bază suspiciunea pe care Lenin, Stalin mai apoi, au manifestat-o față de intelectuali ca pătură socială cu vederi limitate, mic-burgheze, susceptibilă să trădeze oricând idealul revoluționar. Este la fel de adevărat că unele remarci mai îngăduitoare aveau ca suport opera aceluiași Vladimir Ilici care, în unele momente, elogia intelectualitatea ca virtuală avangardă a Revoluției. Lucrurile se schimbau de la caz la caz, aceeași situație fiind evaluată contradictoriu dar cu argumente la fel de „ortodoxe”, de axiomatice. Din punct de vedere *național*, s-a arătat că „purismul” latin susținut de reprezentanții Școlii Ardelene a fost utilizat în scopuri „naționalist-șovine” de către istoriografia burgheză de mai târziu. În sec. al XVIII-lea mai mulți istorici români din Transilvania au creat numita *școala latinistă*. Această școală susținea că întreaga populație băștinașă a fost exterminată de cuceritorii romani și că întreaga Dacie a fost populată cu coloniști romani, din care se trag Românii de azi. Această teorie este falsă și antiștiințifică, se aprecia în *Istoria R.P.R.* Ea s-a născut ca o reacție împotriva stăpânirii Habsburgilor care subjugau din punct de vedere social și național pe Românii din Transilvania. Dar această teorie care a dominat multă vreme țara noastră a fost folosită de istoricii burghezi pentru cultivarea șovinismului și a vrajei între popoare pentru a exclude în general rolul populației băștinașe, al poporului român în făurirea istoriei naționale, pentru a ascunde legăturile strânse ce au existat de-a lungul vremurilor între poporul român și popoarele vecine și influența

¹ Unul din textele incriminate aparține lui Samuil Micu: “În anul 1784 s-au rădicat în mocănine de la Crișu niște oameni blăstămați anume Horea, Cloșca și Giurgiu carii voia să strice nemeșugul și pre unii să zice că ar fi omorât, curțile domnești le-au prădat și le-au ars, până mai la Bălgrad pe Murăș în sus au venit dar mai pe urmă într-aceeași toamnă fiind prinși primăvara apoi în anul viitoriu 1785 spânzurați și rău chinuți au perit în Bălgrad” (X/1, 493-494). Vezi Aurel Răduțiu, *Incursiuni în istoriografia vieții sociale*, Cluj, Editura Dacia, 1973, p. 40.

exercitată asupra poporului nostru de slavi și mai ales de marele popor rus”². În virtutea acestei cauzalități diabolice se arăta că teoria latinității ar fi fost „folosită de Biserica Catolică în frunte cu Vaticanul care voia să-și întindă influența asupra Țărilor Române”³. Motivul trădării intelectualilor este exprimat și el suficient de clar: „atrăgând de partea lor clerul ortodox transilvănean, Habsburgii câștigaseră un aliat care să le înlesnească dominația”⁴. Alături de filonul ateu, inerent propagandei comuniste, întrezărim și intenția de a persecuta naționalismul, făcând apel, tacit și oarecum insolit, la clișee imagistice de dinainte de 1948. Sensul acestui transfer dinspre religios spre ideologic și politic merită un comentariu mai detaliat. Remarcăm în primul rând faptul că identificarea culturii române interbelice cu spiritualitatea ortodoxă marginalizase Biserica greco-catolică în pofida faptului că aceasta grupa o mare parte a românilor transilvăneni. Paradoxul este cu atât mai frapant cu cât ideologia națională are la origini chiar acțiunea Școlii Ardelene, curent cultural și politic aproape în exclusivitate greco-catolic. Astfel, împotriva evidenței istorice, s-a conturat treptat aprecierea acestei confesiuni drept „altceva”⁵. Mai apoi, în epoca internaționalismului entuziast, desființarea prin decret a Bisericii Unite nu făcuse decât să ducă până la ultimele consecințe logica identificării conceptului național cu un concept religios restrictiv⁶.

Suprasolicitându-se așa-numitul factor „intern”, social-economic, motor al luptei de clasă și al istoriei în general, cultura era asimilată cu ideologia clasei dominante sau în ascensiune, iar receptivitatea față de valorile apusene era tradusă – atât pentru secolul XVIII cât și pentru secolul XX – ca subordonare față de expansionismul Vestului. Prezența ideilor iluministe în Transilvania nu era explicată ca racordare la spiritul vremii ci ca expresie a unui progres economic uniform pe întregul continent, ca indiciu al conflictului dintre „relațiile de producție” feudale și „forțele de producție” burgheze, capitaliste. La sfârșitul deceniului V și începutul celui următor se promova o viziune grupusculară, reificată, a conceptului de *clasă*. Respectiva noțiune sugera o unitate cvasi-organică; un fel de a fi inconfundabil, un mod identic de a reacționa ca un singur om. Întrucât concepția leninistă asupra istoriei privilegia dihotomiile severe, fără a lua în considerare diversitatea realităților, intelectualii ardeleni sunt asimilați burgheziei. Dată fiind această catalogare, conștiința lor de clasă provenea, în mod necesar, numai din raportarea conflictuală la celelalte categorii sociale. Esența unei societăți fiind dată de „modul ei de producție”, ideea națională era tălmăcită în termenii economici și echivalată cu o dispută pentru redistribuirea „mijloacelor de producție”. În realitate, deși putem remarca unele nuanțe liberale, la sfârșitul secolului XVIII și începutul celui următor, abia dacă putem vorbi de o ideologie națională incipientă nicidecum de una burgheză. În intelectuali, rollerismul detesta o categorie fără determinații sociale definitorii, neatașată de o clasă anume. Deprecierea intelectualilor viza starea lor intermediară, mobilitatea care le dădea șansa să își aleagă tabăra sau, de la caz la caz, să nu facă acest lucru, împiedecând dezvoltarea luptei de clasă. Oportunismul condamnat de Lenin la început de secol XX era descoperit cu indignare și în lupte de clasă ale veacului XVIII. Invocând interesele națiunii române din Ardeal, în mare parte formată din țărani, iluminiștii ar fi urmărit, de fapt, numai interesele burgheziei. Dovada cea mai des invocată era faptul că iluminiștii cereau doar egalitatea în drepturi a elitelor românești cu cele maghiare și nu o egalitate unanimă a națiunilor și claselor existente atunci. *Supplexul* se făcea vinovat de faptul că nu formulase revendicări în favoarea țărănimii și că se situase în perimetrul loialității față de regimul lui Iosif II. Potrivit interpretărilor inerente acelei perioade individul era definit de clasa care îl conținea și îl făcea prizonierul unei necesități obiective⁷. Dacă ar fi fost așa, marxismul – cunoaștere absolută – ar fi trebuit să elibereze în mod absolut⁸. Dar din accepția stalinistă a cunoaște nu însemna să înțelegi, să

² Mihail Roller, *Istoria RPR*, București, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, 1952, p. 3.

³ *Ibidem*, p. 281.

⁴ *Ibidem*, p. 234.

⁵ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Humanitas, 1997, p. 53.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Jeanne Hersch, *Mirarea filosofică*, București, Humanitas, 1994, p. 255; Isaiah Berlin, *Patru eseuri despre libertate*, București, Humanitas, 1996, p. 160.

⁸ *Ibidem*, p. 161.

absolvi oamenii trecutului pentru ceea ce nu au putut să fie⁹. În economia procesului interpretativ, limitele de clasă – intelectual-burgheze în cazul de față – înlocuiau limitele *epocii* dar nu în intenția de a identifica sau a explica ci de a *culpabiliza*. Recenzia primei ediții a *Supplexului* lui David Prodan, apărută în revista *Studii*, nr. III/1949, ne confirmă această stare de fapt. Referindu-se chiar la memoriul din 1791, Victor Chereșteșiu – autorul recenziei – formula următoarele aprecieri: „nu este un act revoluționar cum susțineau istorici români în frunte cu Iorga, căci pătura conducătoare română cerea o egalitate pe plan național, cu toate treptele existente ale inegalității sociale. Și mijloacele de luptă nu sunt revoluționare – constata Chereșteșiu – ci reformiste: națiunea română *cere* (s.a.) de la preamiliostivul împărat repunerea în drepturile ei. Ideea unei acțiuni revoluționare este cu totul străină petiționarilor. Pătura conducătoare română se distanțează net de acțiunea tumultuoasă a masei”¹⁰.

În ciuda acestui spirit deconstrucționist, Victor Chereșteșiu accepta că lucrarea lui David Prodan este „un aport prețios pentru istoriografia română” dar, în același timp, arăta că autorul „nu a reușit să lichideze rămășițele școlii naționaliste, să rupă definitiv cu mitul „sudurii între cele două pături”. Ori, istoria adevărată – preciza Chereșteșiu – este istoria luptelor de clasă și nu cea a „sudurii” între clasele antagoniste. [...] Câte explicații, câte menajări pentru pătura conducătoare română: că „petiționarii n-au străbătut *întreg* drumul”, că „libertatea socială cerută e limitată *încă* numai la păturile conducătoare”. În loc să spună clar și limpede: *Supplex Libellus* reprezintă interesele păturii române conducătoare, ale clerului înalt, ale nobililor, ale ofițerilor, ale burghezilor români, nu ale imensei majorități a poporului român [...]. O prăpastie desparte cele două clase pe care Prodan o vede și pe care a descris-o în culori vii, în capitolul „Intelectualitate și plebe” dar peste care, în sensul „naționalismul atotcuprinzător” încearcă să arunce mai târziu *puncte de trecere* (s.a.). Păcat, căci lucrarea pierde astfel din valoarea ei științifică, sublinia Chereșteșiu”¹¹. În 1949 acuzația de naționalist însemna mai mult decât un simplu reproș de ordin academic sau colegial având, uneori, consecințe în plan penal. „Naționalismul șovin” fusese păcatul ideologic în urma căruia Tito era declarat dușman de moarte al socialismului iar Lucrețiu Pătrășcanu, membru marcant al PRM, era întemnițat iar mai apoi executat. Ca „flagel” al vieții intelectuale, naționalismul ocazional, tot în 1949, intervenția lui Leonte Răutu, șeful direcției de propagandă și cultură a C. C. -ului. Broșura intitulată „Împotriva cosmopolitismului și obiectivismului în științele sociale” avea un caracter pragmatic, de directivă, ea stabilind nomenclatorul păcatelor de evitat: „cosmopolitism”, „obiectivism”, „idealism” și, nu în ultimul rând, „naționalism”. În acest context – dar fără să stabilim o legătură directă cu recenzia lui Chereșteșiu – opera lui David Prodan avea parte de un tratament specific acelor timpuri. Epoca rolleriană se caracteriza prin ceea ce Raymond Boudon avea să numească *disonanță cognitivă*. Este vorba, pe de o parte de selectarea arbitrară a acestor fapte, idei și cărți, dintre atâtea altele, susceptibile să valideze concluzii preconceptuate iar pe de altă parte de eliminarea, prin cenzurare, a elementelor incomode, contradictorii, susceptibile să pericliteze interpretarea teleologică a istoriei. Pregătită într-o perioadă în care monopolul ideologic al partidului nu fusese încă instituit, cartea lui David Prodan beneficia, în 1948, de o editare mai mult decât formală: „Să nu mai pomenesc soarta primei ediții a lui *Supplex Libellus*. Depusă toată ediția în aceeași librărie, pentru a o pune în vânzare, n-a văzut-o nimeni – scria Prodan în *Memoriile* sale – iar, după un răstimp, interesându-ne de ea, nu s-a mai găsit nicăieri, fusese dată la topit desigur, fără să mai putem afla de cine și din a cui dispoziție”¹².

Cu toate că istoriografia de inspirație sovietică a manifestat mereu o oarecare slăbiciune față de procesul de centralizare statală și față de personalitățile care l-au susținut – în general oameni forte – aprecierile variau în funcție de motivații extramarxiste, de ordin politic. Bunăoară, Iosif II era acuzat că se folosise doar de ideile iluministe pentru a-și consolida controlul asupra nobilimii și a face din iobagi buni plătitori de impozite¹³. Aceași tendință era văzută în cu totul alt mod în cazul lui Dimitrie Cantemir, considerat un pionier al iluminismului românesc. Datorită refugierii sale în Rusia după

⁹ *Studii*, nr.3/1949, p. 135.

¹⁰ *Ibidem*, p. 137.

¹¹ David Prodan, *Memorii*, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 124.

¹² Aurel Tintă, *Răsunetul răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan în Banat*, în *Studii*, nr.4/1960, p. 222.

¹³ Victor Chereșteșiu, *Marele învățat, om politic și luptător activ pentru prietenia româno-rusă, Dimitrie Cantemir*, în *Studii*, nr. 4/1953, p. 78.

pierderea domniei, Cantemir mai constituia un caz exemplar pentru istoria bunelor relații dintre ruși și români. La 24 octombrie 1953, cu prilejul uneia dintre numeroasele aniversări de care cărturarul moldovean s-a bucurat, Victor Chereșteșiu prezenta comunicarea intitulată „Marele învățat, om politic și luptător activ pentru prietenia româno-rusă, Dimitrie Cantemir”. Cu acest prilej sus-numitul afirma: „... în condițiile istorice ale vremii, încercarea de a frâna monarhia feudală și de a constitui o putere de stat centrală cu o bază largită, avea, atât din punct de vedere al politicii interne, cât și în vederea luptei împotriva jugului străin, un caracter progresist”¹⁴. În ce ne privește, ne mărginim să observăm că reformismul cu finalitate etatistă reproșat lui Iosif II era, dimpotrivă, salutat în cazul principelui moldovean, deși prin aceasta se ignora rolul secundar pe care factorul politic trebuia să îl joace într-o interpretare marxistă a istoriei.

Refuzând circularitatea corelației economic-social-politic în favoarea cauzalității unice, discursul rollerian se dovedea refractar față de posibilitatea ca un factor considerat inițial drept *cauză*, să se poată găsi într-o altă relație cu titlul de *efect*. Semnificațiile lui instauratoare se vor pierde treptat, o dată cu noile motivații ideologice survenite în perioada 1954-1958. În căutarea probității științifice, marxismul se elibera, întrucâtva, de clișeele moralizatoare ale jdanovismului. Rămâneau însă percepții mecaniciste, perpetuate din puterea obișnuinței, din avatarurile unui *stalinism antisovietic*.

După un scurt interval de relaș în perioada 1955-1957, istoriografia s-a confruntat cu noua „glaciațiune” ideologică de la sfârșitul anilor '50 tocmai când istoricii români trebuiau să definitiveze noul tratat de *Istorie a României*. Li se cerea mai mult profesionalism dar, în același timp, să evite concluziile extramarxiste. Totuși, chiar noile exigențe *le făceau posibile*, fie și episodic. Lucrurile nu mai pot fi judecate în bloc, pozițiile adoptate diferind de la un istoric la altul. Este adevărat, schimbările de atitudine au fost mai mult punctuale, inconsecvente, recurente în cel mai bun caz. Se manifestau atât în plan conceptual cât și în cel practic, aplicativ, acolo unde argumentele de ordin empiric relativizau, cu mai puține riscuri, directivele în vigoare. Au fost nuanțări timide și, totuși, salutare tocmai pentru neconformarea, fie și indirectă, la discursul partinic. Aceasta cu atât mai mult cu cât prima jumătate a anilor '60 nu dicta liberalizarea *in corpore* a discursului istoric din România lui Dej. Dacă unii istorici au înțeles contextul favorabil și l-au valorificat ca atare, alții nu s-au putut desprinde de vechile stereotipii.

Multe din intervențiile istoricilor români – cele mai multe ocazionate de pregătirea Tratatului – evedențiau frauduloasa separație pe care stalinismul o opera între „infrastructură” și „suprastructură”, între realitatea istorică și matricea ideologică. Or, chiar „forțele de producție” – altfel spus „infrastructură” – conțin elemente de „suprastructură”: cunoștințe juridice, tehnice și științifice necesare dezvoltării economice, un anume fel de a concepe lumea. „În genere – se întreba David Prodan chiar în acei ani – suprastructura face sau nu istorie? Să ne adresăm lui Marx. El ne spune că baza generează suprastructura și aceasta, la rândul ei se întoarce și acționează asupra bazei. Atunci de ce când ajungem la această inversiune ne oprim, ezităm?”¹⁵. În teorie, statul era o parte a unei „suprastructuri” conturate pe baza unor relații de producție și de proprietate care făceau imposibile neutralitatea lui¹⁶. David Prodan observase că „modul de producție” includea și felul în care producția era organizată și, prin urmare, cuprindea conceptele de proprietate, posesiune, dreptul de a controla resursele ș.a.m.d. Prodan arăta deci, că ordinea juridică despre care se credea că este un fenomen de „suprastructură” explicabil prin „baza” subiacentă este ea însăși substructurată¹⁷. Chiar dacă teoria marxistă care susținea că există o „bază” care determină în mod unic o „suprastructură” ar fi corectă, nu rezultă în mod obligatoriu că părți ale „suprastructurii” nu sunt justificate în mod independent. Astfel, istoricii se puteau gândi cum funcționează „suprastructura” pentru a descoperi o „bază” care să îi corespundă¹⁸.

Prin accentul pus pe factorii politici, juridici, administrativi, instituționali și culturali, volumul III al tratatului de *Istoria României* – îngrijit de Andrei Oțetea, Mihail Berza și David Prodan –

¹⁴ David Prodan, *op. cit.*, p. 72.

¹⁵ Robert Nozick, *Anarhie, stat și utopie*, București, Humanitas, 1997, p. 328.

¹⁶ *Ibidem*, p. 332.

¹⁷ *Ibidem*, p. 339.

¹⁸ Sesiunea consacrată dezbaterii machetei volumului III, p. 184.

cultiva, în măsura posibilităților, un *determinism fragmentar*, străin de tentația totalizării. Volumul însărcinat să prezinte descompunerea feudalismului și apariția capitalismului (1610-1847) se concentra, în capitole de sine stătătoare, asupra unor stop-cadre de viață economico-socială în care sugestia teologică este destul de firavă. Izolând economicul în capitole separate și asimilându-l mai mult progresului tehnic, coordonatorii relativizau ipostaza lui consacrată, de cauză primă. Li atribuiau deci, o postură mai difuză, *de context*, de fundal al unor evenimente, scurt circuitând simplismul unor legături directe, uncauzale. Prefacerile sociale și economice descrise în volumul III ne sugerează mai degrabă o lungă criză a feudalismului decât o veridică emergență a capitalismului.

Determinismul fragmentar și, implicit, multicausal, este criticat de Vasile Maciu, unul din exponenții grupării dogmatice. Acesta găsea că tomul cu pricina “nu se întemeiază consecvent pe schimbările intervenite în baza economică”¹⁹. Avea în vedere, printre altele, paragrafele referitoare la iosefinism și la răscoala lui Horea. David Prodan le formulase ignorând concepția marxistă asupra unor asemenea probleme: statutul ideologic, suprastructural al culturii, statul ca instrument represiv al claselor dominante etc. “O altă problemă spinoasă - rememora Prodan - era regimul austriac care trebuia acuzat de toate aspirările mistificând răspunderile. Cum? Favorabil iosefismului, lui Iosif II, care a ucis pe Horea?”²⁰. Amenințând cu retragerea din colectivul redacțional, istoricul clujean a reușit să impună factorii de cauzalitate în ordinea dorită. Așeza iluminismul – un factor suprastructural, în teorie – la originile politicii reformiste promovate de statul austriac. Reieșea, cât se poate de “neortodox”, că împăratul împărtășea o ideologie potrivnică păturii “opresoare” din care făcea și el parte. Contrar determinismului unisensual “bază” – “suprastructură” Prodan acredita ideea că *răscoala din 1784 nu constituia un succedaneu* ci avea resorturi de altă natură²¹.

Una din modificările survenite în deceniul VII a fost redescoperirea importanței pe care factorul religios și cel etnic îl avuseseră în răscoala lui Horia și programul mișcării naționale. Invocat de regulă drept joc secund al socialului, factorul național începe să apară, în unele cazuri, ca determinant de sine stătător al evenimentelor. În una din ședințele pregătitoare ale Tratatului, cea din 6 iulie 1960, aprecierile formulate erau simptomatice în această privință. David Prodan vedea în răscoala lui Horea o “mișcare românească”, adăugând că “imensa majoritate a iobagilor sunt români, ei se ridică împotriva unei stăpâniri feudale și de stat de altă limbă, existând puternice deosebiri naționale și religioase între supuși și agresori”²². Deși se acceptă luarea în considerare a elementului național, prioritățile nu s-au schimbat. În urma dezbaterilor s-a optat pentru un “caracter național subordonat” celui, “determinat oarecum de poziția socială pe care o aveau masele românești în acea vreme în Transilvania”. Lupta pentru emancipare socială trebuia să ducă *implicit* și la emanciparea națională. E o nuanțare credem noi importantă, date fiind, excesiva privilegieri a socialului în primii ani ai regimului comunist, pe de o parte, preponderența semnificațiilor naționale, antimaghiare din anii '80, pe de alta.

O dată cu detensionarea discursului privitor la relația social-național în răscoala lui Horea, activitatea politică a intelectualilor ardeleni a fost văzută într-o lumină mai favorabilă. Cu ocazia unei ședințe dedicate vieții culturale de la sfârșitul secolului al XVIII și începutul celui următor, secretariatul volumului III al Tratatului redacta un proces verbal în care se preciza: “Școala Ardeleană a avut la bază întreaga cultură românească îndeosebi ideile lui D. Cantemir privitoare la unitatea și romanitatea poporului român și apoi ea a influențat de la început manifestările culturii moderne din Moldova și Țara Românească”²⁴. Deși unitatea culturală a românilor era înțeleasă în spirit marxist, ca o expresie a dezvoltării economice unitare în acel moment era preocuparea pentru iluminismul care devenea un subiect de cercetare aparte, neasociat, ca până atunci, luptelor de clasă din Transilvania sau, mai rău, acuzației de trădare adresate, de regulă, intelectualilor “burghezi”. Condiționărilor de clasă – până nu demult un criteriu unic de caracterizare a personalităților – sunt așezate acum la o paritate difuză cu limitele epocii.

Nici interpretarea marxistă și nici noua lectură a fenomenului național nu pot fi evaluate prea categoric. Depinde până unde s-a mers, ce exagerări, de o parte și de alta s-au făcut: moartea lui

¹⁹ David Prodan, *op. cit.*, p. 126.

²⁰ Sesiunea consacrată dezbaterii machetei volumului III, p. 184; *Studii*, nr.4/1960, p. 258.

²¹ *Ibidem*, p. 254.

²² *Studii*, nr. 4/1961, p. 1029.

Gheorghiu-Dej a dus suficiente schimbări dar nu și o autonomie definitivă a discursului istoric. Reabilitarea factorului național poate fi salutată doar în măsura în care neglijarea lui însemna să minți prin omisiune și să refuzi, cu obstinție, o interpretare mai echilibrată a secolului XVIII. Ceea ce anul 1965 aducea, într-adevăr nou, era progresiva disociere dintre discursul academic și discursul partinic, propagandistic. Mult mai preocupată de aspectele mai spectaculoase - cum ar fi bătăliile și răscoalele - ușor de valorificat în scopuri naționaliste, propaganda lăsa o suficientă libertate de expresie celor interesați cu adevărat de istoria culturii românești, de iluminismul ardelean în speță.

ANDI MIHALACHE

THE TRANSYLVANIAN ENLIGHTENMENT IN THE HISTORIOGRAPHY OF 1948-1965

SUMMARY

The author went through the main themes of the historiography of the Enlightenment that were approached in the Romanian contemporary historical writings of the decades 5-7. The main research directions of the problematic of the Enlightenment in the Stalinist historiography are analysed and interpreted, as well as the degree in which this theme came under the incidence of the communist ideology.